

Bondar V. Prerequisites for the Formation of a Private Doctrine of Information and Analytical Support of Forensic Activity

The period of formation and development of forensic concepts, the emergence of new theories, changes and additions already formed, had and have their own objective preconditions. As such, first of all, the accumulated knowledge in forensic science and experience in practical activity, aimed at the implementation of its main provisions. Here we can identify empirical (positive and negative experience of using criminological means, methods and methods, empirical laws, etc.) and theoretical preconditions (scientific, theoretical developments, in the course of which initial criminalistic concepts and categories, principles, hypotheses are developed).

From such a position, one should consider the prerequisites for the formation of a separate doctrine on informational and analytical support for forensic activity.

In the theory and practice of informational and analytical support for forensic activity, at the present stage, a wide range of such problems has been accumulated which require solving:

1) the integration of knowledge of fundamental and applied fundamental (and, primarily, operational and investigative) sciences related to criminology. Such knowledge is capable of explaining the specific nature of the whole variety of features of carriers and sources of meaningful information for forensic purposes;

2) proper normative regulation of activities for the collection, accumulation, processing, analysis and synthesis of data in order to justify and make decisions.

The structure of the concept of information and analytical support for forensic activity is as follows:

1) definition of the conceptual content of informational and analytical support for forensic activity: the formulation of the concept and content of informational and analytical support as a separate teaching; definition of the constituent elements of this doctrine taking into account the generalization of knowledge in the field of the theory of operational and investigative activity, judicial ballistics, fingerprinting, criminal procedural law, information law; definition of the circle of objects and subjects of informational and analytical support; formulation of directions for using the results of this activity;

2) the formation of the basis for the classification of signs of certain forensic objects;

3) development of functional principles of the concept of information and analytical support for forensic activity.

Key words: *analysis, database, identification, information and analytical support, information, information system, cluster analysis, contour analysis, correlation, forensic activity, pattern recognition.*

УДК 343.1:351.87:34.096

О. В. Бочковий

СУЧАСНА ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОРД ЯК ГАЛЬМО НА ШЛЯХУ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті вказано на негативний вплив сучасної регламентації ОРД на ефективність розслідування злочинів. Наявні процесуальні засоби протидії злочинності не відповідають реальним потребам гарантування безпеки суспільства від злочинних проявів. Для наочності здійснено порівняння правоохоронної діяльності з іншими сферами життя суспільства та звернуто

увагу на позитивний закордонний досвід. Зауважено, що застосування новітніх технологій і методів протидії злочинності у діючій правоохоронній системі не дасть очікуваного результату через застарілість підходів та умов, за яких здійснюється як досудове, так і судове провадження вже виявлених злочинів. Водночас використання закордонного досвіду має бути зваженим й таким, що враховує національні, ментальні та історичні особливості українського суспільства.

Ключові слова: *ефективність, правоохоронна система, суспільство, протидія злочинності, оперативно-розшукова діяльність, нагляд, контроль, новітні технології, результативність, досвід.*

Постановка проблеми. Людина побувала в космосі, плануємо заселення Марсу, вирощуємо живі клітини в пробірці, практично розшифрували геном людини – перелік здобутків сучасної науки можна продовжувати дуже довго. Спостерігаючи за останніми публікаціями науково-популярних видань, сповнюєшся гордістю та впевненістю в майбутньому. Але такі відчуття відразу зникають після ознайомлення з вітчизняною практикою розслідування злочинів.

Керівництво відомств киває на недостатнє фінансування та застарілість обладнання. Та чи багато потрібно коштів та надсучасних засобів, щоб звернути увагу народних обранців і вищого керівництва правоохоронних органів на потребу внесення змін до законодавчих та відомчих актів, які регламентують правоохоронну діяльність? Тим паче, що вигадувати чогось нового не потрібно, варто лише використовувати досвід інших країн, який успішно та ефективно застосовується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми реформування правоохоронної сфери загалом, а також до ефективності здійснювання конкретних заходів щодо протидії злочинності звертаються як практики, так і науковці все частіше. У кримінальному процесі та теорії ОРД окремі аспекти або суміжні питання цієї проблеми розглядали Б.І. Бараненко, І.О. Воронов, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, В.С. Овчинський, С.С. Овчинський, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, Е.В. Рижков, Б.Г. Розовський, В.Г. Самойлов, М.В. Стацка, В.П. Столбовий, М.Л. Шелухін, В.В. Шендрік та інші вчені.

Утім, попри численні дослідження ситуація докорінно не змінюється, причиною чого ми вважаємо таке: по-перше, більшість із запропонованих у дослідженнях кроків ігнорується під час чергового реформування, а самі розробники не наполягають на їх втіленні; по-друге, більшість з досліджень спрямовані на вдосконалення конкретних напрямів діяльності, що неможливо в умовах застарілої правоохоронної системи взагалі.

Формування цілей. Мета статті – спонукати до пошуку нових методів та способів протидії злочинності, використовувати можливості, які раніше не застосовувались, проте мають великий потенціал у гарантуванні безпеки суспільства, підвищенні ефективності правозастосовної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Останні спостереження переконують, що ніколи раніше наука та практика в правоохоронній діяльності не були так

далеко один від одного. На таку думку навіяло нещодавнє ознайомлення з директивою-інструкцією Державного політичного управління УРСР з агентурної роботи від 20.11.1930 №403, у якій аналізується стан та вказується на основні недоліки згадуваної ділянки роботи, наголошується на активізації роботи щодо залучення громадян до негласного співробітництва.

Рекомендації, які були майже 100 років тому у відомчих нормативних актах та директивах, ніяк не відрізняються від тих, які надсилаються до практичних підрозділів сьогодні, не змінилося навіть формулювання речень. Зокрема, серед основних недоліків у роботі з агентурою вказувалось: формальний підхід до підбору, обробки й вербування агентів, відсутність систематичного інструктажу й керівництва, недостатність перевірки й політичної обробки, незабезпечення конспірації й неповне використання агентури [1, с. 887-899]. Вдуматися тільки: підходи не змінювалися століття! Практики зрозуміють про що йдеться.

Але це було тоді, коли, виходячи з офіційної доповіді «Про стан та діяльність міліції і карного розшуку УРСР за час з 01 вересня 1922 до 01 вересня 1923 р.»», за рівнем освіти серед 12743 співробітників міліції УРСР тільки 48 осіб були з вищою освітою, 1044 з середньою, 11429 з нижчою, тобто 4 класи, і 222 – узагалі неграмотні [1, с. 136-141].

Проте основна проблема в тому, що застосування вказаних директив не підвищувало ефективність здійснюваних заходів тоді, не підвищує й сьогодні. Запитання: навіщо їх видавати? Можемо припустити, що такий підхід є пережитком радянських часів, коли будь-яка ініціативність не підтримувалася керівництвом, а отже й документи та директиви з року в рік просто переписувались, змінюючи лише прізвища керівників. Десятиліттями вкорінювався страх можливої відповідальності за використання чогось нового та непопулярного. Не випадково існував вислів «ініціатива карана», який часто можна почути й сьогодні.

На жаль, такий підхід існував й деякою мірою залишається не тільки в правоохоронній сфері. Майже кожна сфера державного управління пронизана залишками радянського способу мислення, який на сьогодні не дозволяє ефективно розвиватись.

Навіть сільське господарство, яке вже давно перейшло до приватного сектору після ліквідації «колгоспів» та формування приватних фермерських господарств, не може нормально розвиватись через відсутність ефективного правового регулювання. Для прикладу, у Німеччині біля ферми, яка вирощує корів та виготовляє молоко є сироварня. До того ж відстань від сироварні до місця, де відбувається доїння корів така, щоб максимально здешевити транспортування молока. Водночас за нормами безпеки, розробленими ще за часів Радянського Союзу, в Україні будь-яке виробництво може знаходитися не ближче ніж за 0,5 км. від фермерського господарства, не кажучи вже про різні рівні відходів, що додають своїх застережних заходів. У результаті, для виготовлення сиру українському фермерові, на відміну від європейського чи американського, потрібні додаткові витрати (молоковоз, додатковий персонал тощо), які підвищують

його собівартість і загалом роблять виробництво не рентабельним. Вихід: переглянути застарілі та неефективні норми безпеки. Але кому це вигідно?

Аналогічна ситуація й у правоохоронній діяльності. Розслідуючи злочин, слідчий чи оперативний працівник постійно натикаються на значну кількість як організаційних, так і правових перепон, які мало того, що не роблять розслідування ефективнішим, так ще й заважають.

Навіть найбільш стабільна та дієва сфера правоохоронної діяльності – оперативно-розшукова діяльність поставлена в такі умови, за яких її здійснення є малоефективним. При тому, що нагляд за такою діяльністю порівнюється хіба що з контролюванням злочинної діяльності під час оперативної розробки. Контролюючі інстанції зосереджують усі зусилля на перевірці здійснюваних заходів, залишаючи без уваги роботу щодо підвищення ефективності оперативно-розшукового потенціалу як складової частини нагляду за якістю досудового розслідування в цілому.

Складається враження, що в наявній у країні організації протидії злочинності ігнорується реальний стан речей; не хочуть помічати, але ж «король то голий». Адже стан злочинності на сьогодні сягнув такого рівня, що ані ігнорувати, ані приховати його вже не вдається. Більше того, заходи стримування на сьогодні потрібно застосовувати не лише до кримінального елемента, але й до громадян, які раніше не скоювали злочини, проте через об'єктивні причини можуть стати суб'єктами злочину. Основними причинами такого сценарію можуть бути й збройне протистояння на сході країни, яке є джерелом надходження великої кількості незареєстрованої зброї; зросла кількість осіб, які страждають від післявоєнного синдрому та не завжди можуть контролювати свої емоції в буденному житті; а також збільшилася кількість латентних злочинців, які виявились через явне ослаблення правоохоронного потенціалу невдалим реформуванням та провальною кадровою політикою.

За таких умов оперативні підрозділи майже позбавлені можливості ефективного застосування оперативно-розшукового потенціалу через невинуватно ускладнену процедуру отримання дозволу як на НСРД, так і на оперативно-розшукові заходи. Більше того, алогічно обмежувати здійснення оперативно-розшукових заходів рамками кримінального провадження та тяжкістю злочину залежно від реєстрації в ЄРДР. Адже часто ОРЗ проводяться для попередження злочинів, коли умисел злочинця досить ще не виявився, але це той випадок, коли зайва обережність не тільки не шкодить, але дозволяє запобігти потенційно можливій реальній загрозі. Як приклад, випадок, коли зловмисник, намагаючись вчинити дрібну крадіжку, був помічений сторожем підприємства, якого вбиває, щоб не бути викритим. Такі випадки не поодинокі в слідчій практиці, до того ж з наслідками більш трагічними. Чи було б виправданим вжиття стосовно такої особи оперативного контролю із застосуванням ОРЗ? Відповідь очевидна.

Темп, з яким на сьогодні вчиняються злочини та знищуються його сліди, особливо із застосуванням сучасних інформаційно-телекомунікаційних систем, порівнюється зі швидкістю реагування правоохоронних органів так само, якби в змаганнях серед болідів Формули 1

брав участь поліцейський на велосипеді. І це дійсно викликає занепокоєння, адже порядок отримання дозволу на проведення ОРЗ та НСРД, пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян, займає такий проміжок часу, що часто відпадає сама доцільність такого заходу. До цього, на жаль, додамо ще й буденні проблеми, пов'язані з відсутністю сертифікованої техніки для роздрукування потрібних документів, транспортні проблеми з доставляння документів до слідчого судді апеляційного суду, який на відстані 100 або 200 км. від населеного пункту тощо.

Не додають оптимізму й ініціативи законотворців. Адже останні дебати щодо так званої «судової реформи», утіленої в законопроекті №6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», тільки підтверджують нашу думку щодо потреби зміни підходів і системи взагалі. Адже пропонувані зміни до чинного законодавства ще більше ускладнюють і так не просту процедуру розслідування злочину, збільшуючи можливість уникнути покарання для винних осіб [2].

На протипагу наведемо приклад найближчого західного сусіда Польщі, де законодавці спільно з керівництвом поліції працюють над підвищенням ефективності здійснюваних правоохоронних заходів. Зокрема, відповідно до ст. 20 Закону Республіки Польща про Поліцію ще від 06 квітня 1990 року підрозділи Поліції мають право отримувати доступ за допомогою телекомунікаційних пристроїв до інформації, накопиченої в реєстрах без потреби подавати письмові заяви, якщо ці підрозділи: 1) володіють пристроями, які дозволяють реєструвати в системі, хто, коли, для чого та які дані отримав; 2) мають технічні запобіжні засоби та організаційні запобіжні заходи, які унеможливають використання даних з іншою метою, ніж та, для якої їх було отримано; 3) це виправдано з огляду на специфіку або обсяг виконання завдань або діяльності, що провадиться [2]. Тобто, підрозділи поліції отримують право здійснювати заходи, що тимчасово обмежують конституційні права громадян без рішення суду, безпосередньо від операторів комунікацій, якщо для цього є відповідні підстави [3].

Більше того, правоохоронна система низки європейських країн передбачає слідування принципу доцільності в процесі збирання фактичних даних узагалі. Зокрема, у Нідерландах докази збираються однаково як для доведення винуватості особи у вчиненні злочину, так і навпаки, його виправдання [4, с. 43, 288]. Адже в голландському кримінальному процесі відсутнє поняття «сторін», а презумпція невинуватості (*praesumptio innocentiae*) ніколи безпосередньо не формувалась як принцип кримінальної юстиції. У системі голландського правосуддя обвинувачі не є стороною змагального процесу з точки зору загального права, але вважаються магістратами, які діють винятково в публічних інтересах. Вони не мислять термінами перемоги чи поразки, оскільки постійно зважують публічні та приватні інтереси. Навіть на стадії судового розгляду, де значно помітніші змагальні тенденції кримінального

процесу, найбільшу активність виявляє суддя, тоді як обвинувач займає пасивну позицію. Завдання обвинувача не довести вину підсудного, а надати зібрані докази суду без формування в судді впевненості у винуватості. Основна ціль судового розгляду – встановлення істини, а не підтвердження позиції обвинувачення, як це відбувається в Україні [4, с. 177-178].

Таким чином, голландські правоохоронні органи спільно з публічним обвинувачем займають єдину позицію та мають єдину мету, чого не можна сказати про правоохоронну систему України. Так, попри законодавчу регламентацію, на сьогодні ОРД є відособленою діяльністю. Ціль усіх суб'єктів досудового розслідування одна, проте оперативні співробітники не зацікавлені в кінцевому результаті досудового розслідування, що позначається на його ефективності. І проблема не стільки в законодавчих нормах, скільки в організаційному підході до проведення такої діяльності, який викладений у відомчих нормативно-правових актах та надійно закріплений багаторічною практикою використання такого досвіду. Яка може бути ефективність досудового розслідування, установлення всіх обставин провадження, коли оперативний працівник здійснює весь комплекс негласних заходів, що є найбільш ефективним засобом встановлення та документування фактичних даних, тільки до встановлення особи, яка скоїла злочин і фактично закінчується заповненням статистичної картки відповідної форми? Обмеження діяльності тільки встановленням особи майже позбавляє можливості якісного збору фактичних даних, які б допомогли встановленню усіх обставин підготовлюваного чи вчиненого злочину. А вже кінцева мета досудового розслідування не встановлення особи, а притягнення її до кримінальної відповідальності, тобто доведення її вини в суді. Більше того, фактичні дані, які можуть вказувати на помилковість підозри щодо конкретної особи, взагалі ігноруються та вважаються нонсенсом. Хоча формально, обов'язок щодо повного, усебічного та об'єктивного розслідування закріплений у ст. 2 КПК України.

Висновки. Варто зауважити, що ОРД не закінчується внесенням даних до ЄРДР чи навіть складанням обвинувального висновку. Є ще оперативний супровід судового процесу, тиск на свідків, усунення їх шляхом вбивства, тиск на обвинуваченого для не виявлення інших учасників. ОРД не закінчується навіть винесенням вироку та набуття ним законної сили. Оперативна розробка засуджених дозволяє усунути помилки, допущені при розслідуванні, зокрема й завищеної оцінки його провини. Найбільш розповсюджений напрям – установлення в процесі розслідування раніше не відомих учасників злочину. Практика свідчить, що оперативна розробка осіб за деякими категоріями справ давала позитивні результати, коли вона здійснювалася й після відбуття ними покарання. Про це не пишуть або мало пишуть, але високу ефективність дає умовно-дострокове звільнення для полегшення контролю контактів з іншими представниками кримінального світу осіб, які розробляються.

До сьогодні немає єдиної позиції щодо розуміння норм КПК України та їх співвідношення із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Прокурори продовжують ігнорувати накази МВС, але водночас

порушують питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників поліції за недотримання наказів ГПУ.

Існують позитивні приклади взаємного консультування щодо здійснення розслідування між поліцією, прокуратурою та судом на рівні окремих районів. Але, на жаль, такі приклади є винятком з правила й не спроможні змінити ситуацію на краще в повністю розосередженій правоохоронній сфері, яка потребує докорінних системних змін.

Проведене опитування слідчих практиків та оперативних працівників під час проходження курсів підвищення кваліфікації в ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка свідчить, що проблема підвищення ефективності ОРД є нагальною й вони готові взяти участь у її вирішенні. Доцільно розробити програму практичної реалізації такої можливості для вдосконалення чинного законодавства й практики його застосування.

Використані джерела:

1. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.). – Т. 3: Народний комісаріат внутрішніх справ Української СРР (грудень 1922 р. – грудень 1930 р.) / Авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмац, Т. О. Проценко, В. О. Криволапчук, В. М. Чисніков, Т. А. Плугатар, В. А. Довбня, О. В. Кожухар; За заг. ред. А. Б. Авакова. Міністерство внутрішніх справ України; Державний науково-дослідний інститут МВС України. – Х.: Мачулін, 2015. – 940 с.

2. Савицький О. Судова реформа в Україні: менше інстанцій, але не менше лазівок? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/2LA74>

3. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19900300179>

4. Amnesty International. Польша: Новый закон о слежке станет серьёзным ударом по правам человека, AI индекс: EUR 37/3357/2016, 29 января 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur37/3357/2016/en/>.

5. Правовая система Нидерландов. Ответственные редакторы доктор юридических наук, профессор В. В. Бойцова, доктор юридических наук, профессор Л. В. Бойцова. – М.: Издательство "Зерцало", 1998. – 432 с.

Стаття надійшла до редколегії 05.07.2017

Бочковой А. В. Современная процессуальная регламентация ОРД как тормоз на пути эффективного расследования

В статье рассмотрены взгляды ученых относительно расследования преступлений, связанных с криминальными взрывами. Освещаются проблемы криминалистического анализа следовой картины преступления, совершенного с применением взрывных устройств и взрывчатых веществ. Проанализировано вопрос выявления и изъятия следов на месте взрыва, их значение в выборе направления расследования и установления лиц, причастных к совершению преступления.

Ключевые слова: *место происшествия, следовая картина, взрывные устройства, взрывчатые вещества, личность преступника.*

Bochkovyi O. The Current Procedural Regulation of the OSA as an Obstacle in the Way for Effective Investigation

The article points out the negative impact of the current regulations on the effectiveness of the investigation of crimes. The existing procedural means of combating crime do not correspond to the real needs of ensuring the safety of society from criminal manifestations. For clarity, law enforcement activity was compared with other spheres of society's life and attention was drawn to positive foreign experience. After today, in different areas when copying foreign experience we see not only disregard social features Ukrainian, but also the national legal system. This approach can be traced to reform legal education to the practical implementation of law enforcement.

Even the most stable and efficient law enforcement sector - Operational Activities, set in an environment in which its implementation is ineffective. Again, there is no need for point and system reform. And considering that OSA is only one step in combating crime need to change the overall system.

It appears the need to change the approach to OSA. In particular, one of the principles OSA is legitimacy. However, his interpretation of both regulations and in most activities are one-sided. Control and supervision of investigative comes to checking the validity of the decisions on the implementation of specific measures regarding the suspect or the accused.

This approach confirms Indictment focus of criminal proceedings generally, critically repeatedly pointed scientists. In support of this thesis points out the fact that all without exception procedure for checking the legality of the investigative facts relating to the use of search operations against persons who prepare or commits an offense.

As a result, increasing public dissatisfaction with law enforcement and criminals avoid criminal punishment

Key words: efficiency, the law enforcement system, society, combating crime, operational search activities, supervision, control, advanced technology, performance, experience.

УДК 343.98

В. О. Гусева

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

На підставі аналізу наукової літератури та практики органів досудового слідства розглянуто деякі елементи криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу (обстановка вчинення злочину, способи вчинення злочину, дані про особу злочинця і потерпілого), визначено їх взаємозв'язок, який носить закономірний характер.

Ключові слова: криміналістична характеристика, посягання на життя працівника правоохоронного органу, обстановка місця злочину, способи вчинення та приховування злочину, особа злочинця і потерпілого.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні втілюються в життя масштабні завдання, пов'язані з формуванням демократичної правової держави, створенням ефективної системи соціального управління. Успішність реформ, що проводяться на сьогодні в країні, безпосередньо пов'язана зі зміцненням держави та її органів, відповідальних за захист